

Értesítő.

A philosophia helyzete korunkban és viszonya az egyetemi tanulmányokhoz.*)

A tudományos életben éppen úgy, mint a társadalmi érintkezésekben gyakran hallhatjuk napjainkban azon nézetet, hogy a philosophia leélte napjait, özönviz előtti ásatagfogalom és korántsem foglal el a tudományok koszorújában oly jelentékeny helyet, mint egykoron, hogy idealismusa nem illik korunk realismusába, hogy lejárta magát, hogy az életben és tudományban általa eszközölt, létesített hasznok mint működő s tettere készítő erők az élet és tudomány egyes körébe annyira átmentek, miszerint most már éppen nála nem találhatók föl. Elmult visszajöhetlenül — mondják — azon aranykora, midőn, mint „a tudományok királynője“ a szakembereknek parancsolatokat irt elő, hogy mit kell és mit szabad tanítaniok. Most ellenkezőleg, a szakemberek kicsinyléssel, bizalmatlansággal, gunnyal, hogy ne mondjuk megvetéssel tekintenek félvállról a philosophusra és a szaktudományok gyerköczei, kölyökóriási — hogy Arany J. kifejezését használjuk — kik valamely eddig ismeretlen kőbe botlanak, valamely eddig ismert b. gárra bukkannak, vagy valamely medvelyukat fölfedeznek — büszke tudattal beszélnek, gúnyolódnak oly emberek felett, kik ha hibáztak is, mégis az emberi szellem kifejlődésének a legnagyobb szolgálatokat tették. Sőt maguk a philosophusok is folyton jajgatnak, Jeremiás-siralmak között, tudományuk hanyatlása fölött, napról-napra szerényebben formulázzák követeléseiket, bocsánatot látszanak kérni a többi tudósoktól, hogy élnek és szorgalmasan följegyezgetik, ha egy természettudós a philosophiát dicsérőleg megemlíti és örömük határtalan, ha valamely természettudós a philosophiai tanulmány szükségét hangoztatja.

*) Die Stellung der Philosophie zur Zeit und zum Universitätsstudium. Rede beim Antritt der Rectorats an der königlich Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Bonn 1886. gehalten von Jürgen Bona Meyer. Bonn, Emil Straus-

II. Sajátságos, hogy a philosophia tekintélyének sülyedését napjainkban hangoztató ezen nézetek, panaszok, jelenségek — minden korban, minden században föltalálhatók. Ugy vagyunk velük, mint azon sopánkodásokkal, miket a viszonyokkal ki nem békiült, elégedetlen rosszkedvű öregek hangoztatnak az idők, a korok folytonos rosszabodása fölött. Minden korban megtalálhatjuk a laudator temporis acti embereit s az álmodott aranykor, a multba tekintő szemei elől mindig tovább lebeg, végre sehohsem található föl. Ha a minden században előjövő panaszok igazak lennének — akkor a földön már régen kiállhatatlan lenne az élet; az emberiségnek már régen tönkre kellett volna jutnia de éppen fenállásuk bizonyítja, hogy e panaszoknak nincsen elegendő alapjuk. Így kell tekinteniünk azon folyton visszatérő panaszokat is, mik a philosophia sülyedéséről szólnak. Jürgen Bona Meyer jelzett beszédében kimutatja, hogy a philosophia tekintélyének hanyatlása miatt hangoztatott panaszok régiek, mint maga a philosophia. Korunkban p. o. azt hiszik, hogy Hegel kora volt a philosophia aranykora. Hegel azonban más nézetben volt, mert encyklopaediájának természetphilosophiájához a bevezetést a következő mondattal kezdi meg: „Azt lehetne mondani, hogy napjainkban a philosophia nem örülhet különös rokonszenynek és kegynek, legalább is nem azon egykori elismerő belátásnak, melyszerint a philosophiai tanulmány minden más tudományos műveltség és szakképzettség alapját es bevezetését alkotja.“ És Encyklopaediájának logikájához való bevezetésben Hegel resignált gunynyal említi föl, hogy Angliában legalább a philosophia nevét tisztelik, a mennyiben a thermometert és barometert philosophiai eszközöknek mondják; egyes könyvekben a hajmeigtartás philosophiai alaptételeiről szólanak és nemrégén Canning államtitkár egy felköszöntésre így válaszolt, „új korszak köszöntött be nemrégén, melyben a minisztereknek hatalmukban lesz az ország államigazgatásában a mélyebb philosophiának valódi eleveit alkalmazni.“ Fichte pedig 1804-ben Grundzügen des gegenwärtigen Zeitalters cz. dolgozatában korát a bün teljének mondá, melyben közöny uralkodik minden igazság iránt. A mit meg nem fognak, arról azt mondják, hogy nem létezik és mást föl nem fognak többé, csak azt, mi személyes jólétükre vonatkozik. — A philosophia aranykora tehát Fichte szemei előtt ez időben bizonyára nem létezett. — Hasonlókat irt Kant 1781-ben, Vernunftkritikjének előszavában: „Volt egy idő, midőn a metaphysika a többi tudományok királyának nevezetett. — Most a kor divatja úgy kívánja, hogy teljes megvetést tanusitunk iránta és a

matrona elhagyatva, elüzve panaszkodik mint Hekuba: modo maxima rerum, tot generis natisque potens — nunc trahor exul, inops — Ovid Metam.“ Az aranykor már ekkor is elmúlt tehát. — S ha Aristoteles Metaphysikájában az embereknek az igazságra való törekvéseit illetőleg úgy nyilatkozik, hogy a legtöbb embernek szemei hasznatlanok a bõregerek szemeihez, melyek éjjel röpködnek, mivel a világosságban, fényben semmit sem látnak — nem hiszszük, hogy Aristotelesnek nagy reménye lehetett, ily elfajult emberekkel a philosophia aranszázadának megállapítására. Hogy az ugynevezett praktikus emberek miként becsülék már akkor a philosophiát, azt megmondja nekünk Plato Gorgias párbeszédében, midõn a Socréssal beszélgetõ Kallikles szájába adja a következõket. „A philosophia igen jó nevelési eszköz az ifjak, de renyhe, bárgyu foglalkozás a férfi számára, kit az élet ügyei iránt tapasztalatlanmá tesz. Fiatal embereknél a philosophálás hasznos, mint a gyermeknél a gagyogás jó és kedves gyakorlatot képez a beszédhez. A philosophálási hajlam az ifjunál nemes törekvést mutat; azon férfi, ki a philosophálást tovább folytatja, verést érdemel. — Ily irányu felfogástól vezetettve tetek szemrehányást Socrates vádlói a törvényszék elõtt a philosophusnak, hogy az ifjuságot elrontja, mert haszontalan speculatiókkal az állami ügyekkel való hasznos foglalkozásoktól elvonja. A törvény hasonló felfogása ri ki azon anekdotából is, mely szerint az eget vizsgáló és árokba esõ Thales philosophust egy thrák szolgálóleány, gúnyosan, e szókkal illetett: az égietek akarod megismerni és még a földieket sem látod lábaid elõtt. Ime ott lebeg már a gúny és a kicsinylés a philosophia bölcsõje felett is és életének kezdetétõl egész napjainkig, tekintélye alábbszállása fölött szakadatlanul hangoztatott panaszok szerint aranykora sehol sem található.

III. Igaz ugyan, hogy a philosophia hanyatlása miatt a multban fõlhangzott panaszok inkább csak a philosophiával kiválóan foglalkozó bölcselõktõl származnak, kik tárgyuk iránti szeretettõl eltelve, mértéktelenek és kik azt akarták, hogy minden ember oly mértékben rajongjon a philosophia iránt, mint õk, mig napjainkban a philosophiának az élet és a tudomány más köreire való jelentéktelenségét a közvélemény, általán a többi tudomány emberei emlegetik s azért az elõzõ századok bölcselõinek véleményét nem lehet összehasonlítani a mai közvéleménnyel és nem lehet ez összehasonlításból következtetést vonni. Ez ok miatt Jürgen Bona Meyer az általán elterjedt nézet taglalásába kezd és a közvélemény elõ- és balitéleteit a philosophia iránt elosztatni törekszik.

Előterjeszti mindenekelőtt a napjaink bizonyos köreiből uralkodó, s napról-napra jobban terjesztett azon nézetet, melyszerint, mióta Bacon életrevaló fölszólítása a szellemeket a természet megfigyelésére és átbúvárlására hívta fel, azon czélból, hogy a természet erőit az emberiség hasznára fordíthassuk — a századok folyamában a tapasztalati tudományok hova-tovább nagyobb jelentőségre emelkedtek és a gondolkodás tudománya, a philosophiai speculatio, jelentőség tekintetében mindinkább háttérbe szorult, a mennyiben törekvéseit nem sikerült a természet- és a történetkutatás körébe bevonnia. Azt ugyan még megengedi a közvélemény, hogy ez időben az önállóvá lett philosophia a vallás s az állami élet terén a szellemeket fölszabadító jótékony hatást gyakorolt, de korunk új realis szükségleteinek kielégítésére ezen téren sem kereshetünk többé tanácsot a philosophiánál, hanem igen is a többi tudománykörök tapasztalati kincséből.

Jürgen Bona Meyer szerint e felfogás a történetet ismerő philosophus előtt tarthatatlan, jogosulatlan.

A természet és a történet ugynevezett tapasztalati tudományainak Bacon ideje óta való föllendítésénél mindig előkelő szerepet játszottak a nagy philosophusoknak buzdító, utmutató, vezérlő szavai. Találóa tárgyalta ezt nemrégén Wundt azon beköszöntő beszédében, melyet a lipcei akadémiában tartott a philosophiának befolyásáról a tapasztalati tudományokra. Megemlékezett azon behatásokról, miket az empirismus és a materialismus hosszú időn át az államtudományokat illetőleg a philosophiától nyertek.

Misem lehet tévesebb — jegyzi meg Wundt — mint azon elterjedt vélemény, hogy az új nézetek magából a természettudományok fejlődéséből állottak elő. Philosophusoktól, Bacontól és Locketól alapított meg az új empirismus álláspontja; philosophiai írók, a múlt század francia encyklopaedistái adták meg a modern materialismusként tulajdonképeni jellegét, és ezen irányok legújabb, állítólag a természettudomány fegyvereivel hasonló védelmezőinél is inkább feltünőbbben felismerhetők említett elődeiknek, mintsem a más természettudománynak nyomai hatásai.

IV. Az összes tapasztalati tudományok a philosophiának speculativ hatásait annyira magukba szívhatták, hogy jelenleg nincs semmi szükség arra, miszerint az egyes szaktudományok mellett még a philosophia is mint szaktudomány ápoltságát. A philosophia mint az eszmékből okoskodó, fogalmakat hüvelyező speculatio üresnek, hiábavalónak ismertetett föl, a mennyiben pedig a tapasztalati körökre fordítja figyelmét, — csak annyiban van érvénye a mennyiben, mint az egyes szaktudományok

philosophiai résztartalmá gyanánt szerepel. Nem jogosult most már arra, hogy sajátos methodussal, sajátos tartalommal birjon, szóval, hogy egy sajátos tudomány legyen. — Tényleg e gondolkodás napjainkban nagyon elterjedt nézetet alkot,

Philosophiai álláspontból e nézet alapjában téves, már azon oknál fogva is, mert nélkülözi a megfelelő fogalmi tisztaságot. Csak azt lehet megengedni, hogy a philosophia módszer tekintetében a többi tudományoktól nem különbözik, de tartalmát illetőleg jogosult arra, hogy a tudomány külön szakának tekintessék. A philosophia és a többi szaktudományok, az ugynevezett tapasztalati tudományok között az állítólag létező módszerei különbség, ellentét semmiképen sem állapítható meg s ily ellentét valójában sohasem létezett. A hangoztatott éles ellentét tapasztalás és gondolkodás közt egyáltalán nem létezik. Tapasztalás korántsem egyértelmű az érzéki észrevevéssel; már annak az észrevétele is, mit belsőleg átélünk — és ezek közé tartoznak gondolataink is — a tapasztalásba tartozik. — Az egyes, szórványos, külső és belső észrevétel azonban még nem tapasztalás; az ily észrevételek fölött meginduló tapasztalás csak az érzéketeket összefoglaló utángondolkodásból származik. Ily összefoglaló át gondolás pedig abban áll, hogy kutatunk a dolgok ok- és czélszerű összefüggése és maradandó lényege után. E kutatás a gondolkodás is, azért minden tapasztalás az észrevétel és a gondolkodás összeköttetésén alapszik. Tapasztalás gondolkodás nélkül ép ugy képtelenség, mint gondolkodás tapasztalás nélkül. Ha a philosophiának a nemtapasztalt léttel való foglalkozást szemére vetik — így ne engedjük magunkat a tisztán nem kezelt, jól nem értett szótól félrevezettetni.

Igy kereste Schelling is természetphilosophiájának a szilárd alapot a természetről való tapasztalásban. „Mi magunk is — mondja egy helyen (V. W. 1., 9., 6.) — elismerjük, hogy minden tudásnak, mely nem a valóságból, a létezőből fejlesztetik elő, ábrándokhoz és tévedésekhez kell vezetnie. Kinyilatkoztatjuk azért, hogy bármily magasban építjük is fel gondolatainknak épületét, de semmi olyast el nem követünk, minek folytán azt lehetne mondani, hogy a templom, melynek csúcsa a kéklő magasba visz, végső alapját tekintve nem egészen a természetre van alapítva.“ A való legkisebb megfigyelését is fölébe helyezi maga Schelling is az oly philosophiának, mely nem lenne más mint a tapasztalatot nélkülöző fogalmi speculatio.

Hasonló nézetet fejezett ki Encyclopädiájának természetphilosophiájához irt bevezetésében Hegel is. „Helytelen dolog a physika és a természetphilosophia közti különbség jelzésére az észrevevés és a gondol-

kozás közti különbséget használni, mert csak a gondolkodás módjára nézve különböznek; mindkettő a természetnek megismerése.“ — „A philosophiának nem csak a természet tapasztalással kell megegyeznie, hanem a philosophiai tudomány keletkezésének és képződésnek előzményül és föltételül az empirikai physikára kell támaszkodnia.“ — És a philosophia történetében Hegel csatlakozik Bacon azon nézetéhez, mely szerint a tapasztalati tudományok kifejlődése nélkül a philosophia nem haladhatott volna előre. A Locke-féle empirismus megbeszélésénél is azt állítja Hegel, hogy absurdum azt állítani, miszerint oly valamit tudunk, mely a tapasztalásban nincs, szóval alapjában véve tapasztalás és gondolkodás, tapasztalati tudomány és speculatio között nincs ellenmondás. Minden tudomány, a philosophiának tudománya is, a tapasztalás által adott létnek lényeg, alap és czélszerinti gondolkodó átbuvárlása. A tapasztalati tudomány elnevezés a philosophiát illetőleg tehát ép oly sokat vagy éppen oly keveset mond, mint a többi tudományra nézve. Ez elnevezés, a hamis traditio folytán azt eszközli, hogy a tapasztalásnak csak egyik oldalára, az érzékelhető tényállapotok gyűjtésére gondolunk inkább, mint az ép oly lényeges másik oldalára, az észrevettek összefüggése és lényege fölötti gondolkodásra. Tapasztalás és tudomány azonban, csak e két oldal összeköttetése által szerezhető és a különböző tudományok ismeretfokozatai közötti különbségek csak azt mutatják, hogy a tapasztalás e két oldalát mily fokban vették figyelembe. Lehet a fősúlyt az érzékelhető tényállapotok gyűjtésére fektetni és emellett keveset gondolkodni és megfordítva sokat és elhamarkodva, idő előtt okoskodni, mielőtt az érzékelhető tények megfelelő összegyűjtése megszerzettetett volna.

Ha a tapasztalás és gondolkodás, a tapasztalati tudományok és a gondolkodási tudományok közti ellentétről beszélnek — az lényegét, alapját tekintve csak azon különbséget akarja jelenteni, hogy a tapasztalati ismeret egyik vagy másik oldala kisebb vagy nagyobb mértékben vétetik figyelembe, hogy t. i. egyes esetben inkább az érzékelhető ténymozzanatok összegyűjtésére, a másik esetben ezen tényállapotok összefüggése és lényege fölötti gondolkodó buvárlására van a főgond fordítva.

Ha egy tudósnak dicsőítésére azt mondatik, mint ez napjainkban gyakran történik, hogy tisztán empirikus, — ugy a magasztalás nagyon kétes értékű, ha azt akarja jelenteni, hogy e tudás működése pusztán az érzékelhető tények gyűjtésére szorítkozik. Egy ily ember lehet nagyon tanult lény, de nem a tudománynak férfja, bár a tudománynak igen

hasznos, kézhez adogató napszámosa lehet is. Ha pedig e hiresztelő magasztalással csak azt akarjuk mondani, hogy e tudós az eddig szerzett észrevevéseket még nem tartja elégségeseknek arra, hogy a dolgok összefüggésére és lényegére nézve még további következtetéseket vonjon, akkor csak e tudós körültekintő és tudományos meggondoltságát ismerjük el, mely tulajdonok korántsem ártanak, e tudós által elérni szándékolt jobb, a jövőben kivivandó ismeretnek. Mi philosophusok — ezt mondja Jürgen Bona Meyer — a korunkbeli philosophia tudományos előnyének és a századokon keresztül nyert e meggondoltságot, a tapasztalatokból kivont e szerénységet, igen jó jelnek tekintjük a jövőre nézve.

V. De azt mondják erre a philosophia ellenesei, hogy ezen szerénység közelebről szemlélve nem más, mint a megismert képzelenségnek elhallgatott tudata. A századok lefolyása megmutatta, hogy a philosophia a metaphysikában megoldhatatlan feladatokat tüzött maga elé. Többi problémái megközelítő megoldást nyernek az egyes tudományok alaptheoriáiban és így a philosophia részére sajátos munkatárgy gyanánt csak némi logika és ismerettan marad. A philosophia, melynek methodusa a tapasztalati tudományokéval egyenlő tartozik lenni, tartalmilag sem bírhatna nagyobb területet. A legfőbb törekvéseket tehát miket a philosophia mint tartalmi anyagot célul tüzött ki, mennyiben ezek egyáltalán megvalósíthatók, a többi szaktudománynak kell átengedni.

E felfogással szemben Jürgen Bona Meyer mindenek előtt hangsúlyozza, hogy előtte teljesen közönyös, valjon a vallásos problémák egy theológustól, ki philosophál, vagy pedig egy, a philosophiát szakgyanánt üző bölcseslettől oldatnak meg, csak általán a szükséges tapasztalás alapján jó okoskodással oldassanak meg. Ez épügy közönyös dolog előtte, ha akár jogász foglalkozik más szakszerű működése mellett jogbölcsesleti problémák megoldásával, akár pedig valamely philosophus, mint egy bizonyos szaktudomány képviselője. Megengedi azt is, hogy korunkban a philosophia néhány philologusnak többet köszönhet, mint sok psychologus szakembernek, kik igen gyakran, kevésbé más szavakkal, csak azt mondják, mit már szakmájuk más képviselői régen megmondottak. Azt is megengedi, hogy jelenleg neves jogászok és theologusok jobban közreműködtek a jog- és a vallásbölcseslett fejlesztésére, mint a philosophiai szakemberek. De mindez korántsem csökkenti jelentőségét annak, mely szerint mindezen philosophiai problémák egy, az ezeket összefoglaló ösztudomány talaján vizsgálattassanak meg és egy egységes világnézet fényénél szemléltessenek. Fennmaradnak ugyanis azon kérdések, hogy mily viszonyban vannak jogifogalmaink a népről alkotott eszméinkkel,

lelkünknek ethikai és aesthetikai iránya egymásban és, mindkettőnek viszonya az emberi lélek vallásos föltevéséhez és szükségleteihez. Csak egy összefüggő lélekbuvárlás talaján oldhatók meg együttesen minden problémák. Tartalmát tekintve, tehát, a philosophiának, mint külön tudománynak a jogosultsága a többi szaktudományok mellett, eléggé meg van alapítva, a mennyiben lelkitudomány egész kiterjedésében. Logika és ismeret ki nem merítik körét Lelkünknek ethikai, aesthetikai vallási nézetei is régi jogukat fogják ezután is követelni, hogy összefoglaló philosophiai álláspontról tárgyalassanak. Végtére is az emberi szellem soha nem fog megelégedni és nem is elégedett meg azzal, ha pusztán csak azt kutatjuk, hogy a lélek saját természete és a történeti kifejlődés traditioja nyomán hogyan jutott ismereteihez ethikai, aesthetikai, és vallásos érzelmeihez, az emberi szellem ösztökélve fogja érezni folyton magát azon kérdés felvételére, mely képzeletünk objectiv valószínűségének fokát illeti, mely kérdésre mindig csak csak valamely metaphysikai rendszer kísérleteivel lehet felelni.

VI. Idővel csak annyiban fog változás előállani, hogy megszűnnek azon haszontalan kísérletek, melyeknek célja oly új metaphysikai rendszerek kigondolása, melyek közelebről szemlélve csak variatioi a régi melodiának. Hovatovább erősödik azon meggyőződés, hogy valójában csak kevés lehetséges világnézet van, melyek egymással harcolnak és hogy a philosophusnak az leendő feladata, hogy egyikét e harczoló világnézeteknek olyan gyanánt állapítsa meg, mely a természetet és a szellemi életet illetőleg előttünk fekvő tényadat megmagyarázására a legtöbbet szolgáltatja. Ezen beismerésre a legújabb időben leginkább a philosophia történetének alapos tanulmányozása segített és most már csak a philosophiai tudomány dilettánsai pazarolják erejüket új rendszerek megalkotási kísérleteire, de a kiprobált, megedzett valódi munkások, erejüket ismeretünk egyes köreinek fölépítésére és egyes problémáknak tapasztalásszerű megoldására összpontosítják. Jürgen Bonna Meyer ebben is a korunkbeli philosophia egyik előnyét látja.

VII. Természetes, hogy a dolgok ez állásában külső fényre nézve a philosophia, mint tudomány, a múlt időkbeli dicsősége mögött marad. Az összes problémáknak összefoglalása egy egységes világnézletté képezi a legfőbb feladatát ezután is, mint képezte azelőtt; de nem mindenkor alkalmas arra, hogy az ismeret valamennyi területén a legfőbb feladatot teljesítse. Vannak idők, melyek hivatása a legfőbb megvalósíthatását illően előkészíteni.

VIII. Egyébként a philosophia e tekintetben nem áll elszigetelten.

A természet-eszmének sem volt mindig Humboldtja, ki képes lett volna egy kosmost irni, a földrajz sem dicsekedhetett mindig Ritter Károlyokkal és a történelemnek sem volt mindig Rankeja. Ezek daczára senki sem vonja kétségbe az átmeneti időkben e tudományoknak önálló jelentőségét. Mi philosophusok is — mondja J. B. M. jogosultak lehetünk talán azon kívánságunk kimondására, hogy tudományunknak hasonló mértéket szabjanak, mint a többire, annál inkább, mert kézzelfogható dolog, hogy a sokoldalú, vagy jobban mondva, hogy a minden oldalú tudásnak egy egységes philosophiai világnézletté való egyesítése összehasonlíthatatlanul nehezebb mint akár melyik más sajátos szaktudomány területén.

IX. Mint minden a világon, úgy a philosophia is alá van vetve a hullámnak. A tudás birodalmában jelentőségének foka változhatik, fel és alá szállhat, de jelentéktelen soha nem volt és nem is lesz, mert léte az emberi lélek egy szükséges gondolkodási követelményének felel meg. A philosophia mint tudomány természeténél fogva mindig csak a szellemek bizonyos kis száma által lesz megközelítve, de gondolatainak hatása annál nagyobb körre fog hatványozottan kiterjedni, minél inkább lesznek a tudomány eredményei az összes gondolkodó emberiség közös kincsévé. Nincs tehát okunk panaszkodni, hogy a philosophia nélküli korunkra a befolyást és nem lehetünk elégedetlenek e befolyás módja miatt.

X. De azt mondhatná valaki, hogy a philosophiának, mint tudománynak lehet nagy jelentősége és nagy befolyása a kor életmozgalmaira mindazon által az egyetemi tanulmányok keretén belül jelentősége vajmi csekély és hogy helytelen lenne arra törekedni, hogy itt is hasonló jelentőséget nyerjen.

Ismeretes dolog, hogy hasonlót állított, nagy nyomatékkal, Schopenhauer. A philosophia tanításának az egyetemen — mondá a philosophus — van ugyan reá nézve némi foganatja. Fentartja ez által nyilvános existenciáját és zászlója oda van tűzve az emberek szeméi elé. Nehány fiatal és tehetséges agy meg is ismerkedik vele és tanulmányozására ösztönöztetik. De a kathedraphilosophia ezen előnyeit tulszárnyalják a hátrányok, mert a philosophiát mint szabad igazságkutatást kenyérkeresetté aljasítja a természet és az emberiség által előszabott philosophia helyett a kormány parancsolta philosophiát honosítja meg. Az egyetemi philosophia rendesen pusztá szemfényvesztés; tulajdonképeni célja az, hogy a tanulóknak gondolkodásuk legmélyében oly szellemirányokat adjon, miket a tanári székeket betöltő ministerium nézeteivel megegyezőnek tart és mik az államvallásnak megfelelnek.

J. B. M. szerint, ha állana azon vád lényege, hogy a kathedrophilosophusok mindenestől az igazságból élnek, akkor az embereknek nagyon ábrándosoknak kellene lenniök, mert különben más jobb keresetforrásnál értékesítenék tehetségüket. Az igazságra való törekvés nélkül senkisésem lesz egyetemi philosophus és a kormányoknak más dolguk van, mint philosophiai rendszereket írni elő és egyébként is a kormányzati irányok gyakrabban változnak, mint a philosophiai tanárok.

Másként áll a dolog azon állítással, hogy a szükséges ihletet és belső összpontosítást igénylő philosophiai igazságkutatás össze nem egyeztethető az egyetemi tanszék állandó kötelesség teljesítésével és éppen azért, mert az össze nem egyeztethetőket összegyeztetni akarják, kutatás és tanítás egyaránt kárt szenved.

Midőn néhány század előtt a pfalzi herceg Spinozát, bár zsidó volt, a heidelbergi philosophiai tanszékre meghívta, a philosophus azzal köszönte meg a meghívást, hogy komoly meggyőződése szerint a philosophia továbbfejlesztéseért mond le, ha magát az ifjuság oktatására szánja. — Valóban sem Descartes, sem Spinoza, sem Locke sem Hume sem Leibnitz nem voltak philosophiai tanárok az egyetemen. — Csak Wolffal lépnek először a philosophia vezérlő egyénei az egyetemek katedráira.

Kant, mint Schopenhauer megjegyzi, igen bölcsen lehetőleg elkülönbézte a philosophust a tanártól, a mennyiben saját tanait nem adta elő a tanszéken. Abban rejlett e tekintetben bölcsessége, hogy okosan visszatartá magát és saját nézetét lassan megérlelni hagyá a helyett, hogy idő előtt el nem készítve teljesen, tanította volna. Kant 57 éves volt midőn *Kritik der reinen Vernunftja* megjelent. Kathedrai működésének az is kedvezett, hogy országának tronján az időben egy philosophiailag művelt királyt ült; a korszellem is kedvezett gondoskodásmódjának. Fichte és Schelling philosophiája ellenben kárt szenvedett azonkörülmény folytán, hogy mindkét gondolkodó egyetemi tanár lett; mindkettő azon ferde helyzetbe jutott, hogy tanítaniok kellett, mielőtt gondolataikkal készek lettek volna. Hegel ellenében, az egyetemi taníthatás végett, idő előtt lett készen és azért megrökönyödött egy befejezett, bezárt formalismusában és schematismusában egy oly rendszernek, mely az egyetemi tanítást illetőleg annál inkább veszélyes volt, minél könnyebben lehetett azt inkább után mondani, mint után gondolni. Hasonlót lehet tapasztalni jelenleg Németország néptanítói körében a Herbartféle tultengő formalismus és mechanismust illetőleg is. E mellett észlelhetjük, hogy bizonyos eszmék iskola uralmával szemben

a legnagyobb horderejű új gondolkodáshoz a lökést czéhen kívül álló philosophusok írták meg.

Röviden szólva a kathedraphilosophia két nagy veszélytől környezetik. Az egyetem philosophusa könnyen azon veszélybe jut, hogy a tanítás szüksége miatt kutatási szabadságát meggátolja, hogy ennek folytán vagy arra kényszerítettik, miszerint idő előtti nyilatkozatokat kénytelen mondani meg nem oldott problémákról vagy pedig kényszerítve van a meg nem fejtett problémák egy bizonyos tömegét időnként elodázni, jöllehet a tanulók szeretnének tanítójuktól valami határozott dolgot hallani. Az egyetemi philosophia azon másik veszélyt is magában rejt, hogy a befolyásos tanító, helyzeténél fogva, annyira elhatalmasodhatik, hogy egyeduralmi iskolát alapíthat, miközben a külső kényszer folytán a szabad utángondolkodás helyére a szavak után pengetése lép.

E veszélyek tagadhatatlanul fennállanak és dőreség lenne előttök szemünket behunyunk. De még nagyobb erélytelenség lenne e veszélyek elhárítása céljából a philosophia előtt az egyetem kapuit bezárni vagy pedig csak nagyon szűk kapun beocsátani akarni. A jelzett veszélyek az egyetemeken előadott többi szaktárgyak terén sem hiányoznak. Különösen föltalálhatók a német egyetemeken, mert ezek tanárai önálló buvárok és tanítók akarnak egyszerre lenni; mert Németországban előre föltesszük, hogy az, ki maga is kutat, egyszersmind szakmájának legjobb tanítója, mert éppen e miatt jogosan nem választjuk el, mint ez másutt történni szokott, az akademikust a tanítótól, hanem éppen e kettő összeköttetésben találjuk fel — mondja J. B. M. — német egyetemeinknek tulajdonképeni előnyét. Ha az ezen körülménnyel járó veszélyeket föltétlenül kiirtani akarjuk, akkor nem elégséges pusztán a philosophiát, mint egyetemi tantárgyat kiküszöbölni vagy korlátozni, hanem akkor a német egyetemeket egészen be kell zárni, vagy pedig pusztán praktikus hasznokat hajtó tanszékekké kell átváltoztatni.

Ha ezt nem akarjuk és nem is akarhatjuk, mert Németországban az egyetemeket éppen e sajátosságuk miatt sorolják a nemzeti élet legbecesebb javai közé — akkor a philosophiának mondja J. B. M. mint szabad igazságkutatásnak is meg kell tartania az egyetemi tanulmányok között előkelő jelentőségét és a jelzett veszélyek csökkentése és elhárítása nem kizárása vagy korlátozása, hanem csak az illetékeseknek belső, igazságra törekvő ösztöne által lehet egyedül eszközölni.

Ez esetben az egyetemi tanulmányok keretén belül, úgy, mint azelőtt, a philosophiának most is az leendő első sorban feladata, hogy az oly könnyen egyoldalúságba tévedhető szaktudást az előítélettől ment gondol-

kodáshoz szoktassa, az egymással küzdő világnézetek különböző álláspontjainak türelmes megismerésébe begyakorolja és ez által az ideális szellemi közösség kötelékét megszilárdítsa. A philosophia e feladatának teljesítését nem megnehezíteni, hanem lehetőleg előmozdítani kell a többi tudománynak. A philosophiának ugyanis a realismus mai korában a többi szaktudományoknak mindinkább emelkedő igényei mellett nehéz helyzete van ideális feladatának betöltését illetőleg, azért némelyek külső kényszerreszközökkel, vizsgálati követelésekkel akarnak neki nagyobb működési tért biztosítani. J. B. M. ezt helytelennek tartja vagy legalább is nem a legjobb gyamolító eszköznek. Szabadgondolkodás nehezen alkalmazkodik valamely kényszerhez és nincsen alkalmatlanabb arra, hogy a vizsgálat tárgyát képezze, mint a philosophiai ismeret. A vizsgálatokat a philosophiából, csak szükséges rosznak lehet tekinteni a fennálló tanszabadság megjobbítására.

Többet lehet várni a szakkörök önként jövő előzékenységétől, ha ezek igényeiket csak annyira terjesztendik ki, illetőleg annyira korlátozzák, hogy a philosophia iránt nem idegenkedő tanulóknak idejük és alkalmuk lehessen szabadon a philosophiához fordulhatni és ha a szakkörök ez által bebizonyítják a philosophia, mint egyetemi tárgy iránt azon tiszteletet, melylyel környezve kell lennie, ha mint szaktudomány a realis szaktudományok mellett virágozni akar. A philosophiának, mint egyetemi tanulmánynak szüksége van az összes többi tanulmánykör ezen kedvezésére feladatának teljesítését illetőleg.

Dr. Buday József.

Schopenhauer és Wagner Rikárd. Zeneaesthetikai tanulmány. Irtta Harrach József Budapest, 1887.

A művészetnek philosophiai felfogása hazánkban oly ritka tünemény, hogy minden ez irányban próbálkozó művet nagybecsű kísérletül, hálásan kell fogadnunk; annál nagyobb hálával, ha oly művészetnek philosophiai felfogásáról van szó, mely, mint legsubjectivebb, lényegében egyuttal legnehezebben megközelíthető, milyen a zene. E problémánál azért nem a zene hatásáról lelkünkre van szó, hanem arról: ha minden művészet valami eszmének bizonyos anyagi alakban való kifejezése, — melyik azon eszme, melyet a zene kifejez? S e kérdés megfejtésével meg van értve azon hatás is, melyet a zene lelkünkre gyakorol.

Harrach József könyve a zene tartalmának problémáját veti fel s annyiban felelte áll a közönséges opera- és concertbírálgatásoknak,